

İkisi də eyni ilin eyni günündə - 1885-ci ilin 18 sentyabrında dünyaya gəlmişdilər. Biri Şuşa qəzasının Ağcabədi şəhərində, digəri Qroznıda...

Doğulduqları məkanları bir-birindən yüzlərlə kilometr məsafə ayırırdı. Kimsə bilməzdi ki, zaman keçəcək, tələ bu iki insanı ömür yollarının hansısa məqamında rastlaşdıracaq, onların musiqidə qoşalaşmış taleləri mədəniyyət tariximizin qürur səhifəsinə çevriləcək, dünyaya gəldikləri gün də Azərbaycan Musiqisi Günü kimi hər il böyük sevgi ilə qeyd ediləcək.

Onlar Azərbaycan xalqının yetirdiyi və adlarını hər zaman qürurla çəkdiyimiz iki dahi sənətkardır: Üzeyir bəy Hacıbəyli və Müslüm Maqomayev.

Baba Müslüm Maqomayev

Onu çoxsaylı titulları ilə tanımaq olar. Müslüm Maqomayev bəstəkar, dirijor, pedaqoq, folklorşünas, ictimai xadim, Azərbaycan klassik musiqisinin təsisçilərindən biri, milli musiqimizdə Avropa üslubunda ilk operanın - 1935-ci ildə yazılmış "Nərgiz" operasının müəllifi, Əməkdar incəsənət xadimi idi.

Ötən əsrin ortalarından isə onu tanıdan daha bir xüsusi təqdimat forması da vardı: baba Müslüm Maqomayev. Adını daşıyan nəvəsi, Azərbaycan musiqisinin daha bir parlaq siması Müslüm Maqomayevin dünya şöhrətindən sonra bu iki musiqi xadimini bir-birindən fərqləndirməkdən ötrü mütləq baba Müslümün adı qarşısında bu kəlmədən istifadə edilir.

...Əbdülmüslüm Məhəmməd oğlu Maqomayev 1885-ci ildə Qroznı şəhərində dünyaya gəlib. Atası Məhəmməd əslən Qax rayonunun İlisu kəndindən idi, bəzi mənbələrə görə İlisudakı qədim İçəriqazı məhəlləsində dəmirçiliklə məşğul olardı. Sonralar ailəsi ilə Qroznıya köçüb. Sənətini orada davam etdirməyə başlayıb.

Ailədə musiqiyə çox böyük maraq vardı. Əbdülmüslümün böyük qardaşı da musiqi ilə məşğul olardı. Kiçik qardaş ilk musiqi dərslərini məhz ondan almışdı. M.Maqomayev 1900-cü ildə məktəbi bitirib Qori Müəllimlər Seminariyasına qəbul olundu. Elə Üzeyir bəy Hacıbəyli ilə sonradan heç zaman qırılmayan dostluq əlaqələrinin təməli də burada qoyuldu.

1909-cu ildə Müslüm Maqomayev Tiflis Pedaqoji İnstitutunda müvəffəqiyyətlə imtahan verərək şəhər məktəblərində müəllimlik etmək hüququ alır. İki il sonra Bakıya köçərək 1911-ci ildə Sabunçudakı şəhər kollecində işə başlayır.

"Şah İsmayıl" operasının maraqlı tarixçəsi

Bakı həyatı ona həmin vaxtlarda Üzeyir bəy Hacıbəylinin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərən Müsəlman opera truppası ilə əməkdaşlıq imkanı verir. Müsəlman opera truppasının təşkil etdiyi Azərbaycan musiqili teatrının orkestrində skripkada ifa etməyə başlayır. Bundan başqa, Üzeyir bəy Hacıbəylinin "Leyli və Məcnun", "Əsli və Kərim", "Şeyx Sənan" operalarının, həmçinin "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan" musiqili komediyalarının dirijorluğunu Maqomayev üzərinə götürür. 1913-cü ildə "Məhəbbət" və "Şah İsmayıl" operalarını yazmağa başlayır. "Məhəbbət" operası bitməmiş qaldığından 1916-cı ildə tamamlandı. "Şah İsmayıl" operası Müslüm Maqomayevin ilk səhnə əsəri sayılır.

Ayaq üstə (soldan-sağa): H.Sarabski, H.Terequlov.
Oturanlar: Ü.Hacıbəyli, M.Maqomayev

Klassik musiqimizin baniləri

Belə bir əsərin yazılmasının da maraqlı tarixçəsi var. Sabunçuda müəllim işləyərkən qayını Hənəfi Terequlov ona Mikayıl Müşfiqin ara-sıra şeirlər yazan atası Mirzə Qədir İsmayılzadənin opera yazmaq həvəsindən danışır. Mirzə Qədir Bakıdakı "Səadət" məktəbinin müəllimi idi. "Vüsaqi" təxəllüsü ilə gözəl şeirlər yazardı. Hənəfi Terequlov Mirzə Qədirlə Müslüm Maqomayevi tanış edir və bəstəkar "Şah İsmayıl" operasını Mirzə Qədirin eyniadlı poeması əsasında yaradır. Amma əsərin səhnə taleyi o qədər də rəvan olmur. Operanın premyerası ərəfəsində Tağıyev teatrı yandırılır. Bundan bir müddət sonra təşkil edilən ikinci premyerada isə rejissor Hüseyn Ərəblinski öldürülür.

Müslüm Maqomayevin "Şah İsmayıl" operası xalq əfsanəsinə əsaslanır. Burada milli folklor nümunələrindən geniş istifadə edilib. Operanın ilk nəşrində çoxsaylı dialoq epizodları vardı, musiqi isə daha çox improvizasiya və muğam prinsiplərinə əsaslanırdı. Sonradan isə bəstəkar öz əsərini bir neçə dəfə redaktə edir. Hər redaktəsində də improvizasiya üsulundan mümkün qədər uzaqlaşaraq bura xor ifaları, ariyalar, rəqslər əlavə edirdi. Bu da onun bir daha klassik opera formasına uyğunlaşmasına imkan yaradırdı.

"Şah İsmayıl" operası 1919-cu ildən bəri təqribən 400 dəfə oynanılib.

Onları qohumluq əlaqələri birləşdirirdi

"Şah İsmayıl" operasının mərhələli şəkildə təxminən on ilədək çəkən redaktəsi dövründə Müslüm Maqomayev Üzeyir bəy Hacıbəyli və Zülfüqar Hacı

bəyovla birlikdə bir sıra Azərbaycan xalq mahnılarının nota salınaraq işlənməsi ilə məşğul olur. 1927-ci ildə Maqomayevin redaktəsi ilə "Talış xalq mahnıları"nın ilk məcmuəsi çıxır. Bu məcmuəni Üzeyir bəy Hacıbəyli tərtib etmişdi. Üç yüzdən artıq Azərbaycan xalq mahnı və rəqsinin simfonik işlənməsi Maqomayevə aiddir.

1920-1930-cu illərdə Müslüm Maqomayev "Azərbaycan incəsənəti", "Raport veririk" kinofilmlərinə, Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölülər", Cəfər Cəbbarlının "1905-ci ildə" dram tamaşalarına və digər əsərlərə də musiqi bəstələyir. Bundan başqa, simfonik orkestr üçün "Azərbaycan çöllərində", "Ceyran", "Turacı", "Şüştər dəramədi", "Çeçen rəqsi" və s. bu kimi əsərlərini yazır. Eyni zamanda vokal musiqisi sahəsində də fəaliyyətini davam etdirir. "Bahar", "Tarla", "Bizim kənd" kimi bir-birindən gözəl, milli koloritli mahnılar bu dövrün məhsuludur.

Müslüm Maqomayevin "Koroğlu" dastanı əsasında opera yazmaq niyyəti də vardı. Hətta 1932-ci ildə bu işə başlamışdı. Amma sonra Üzeyir bəy Hacıbəylinin də eyni mövzuda əsər üzərində işlədiyini öyrəndiyindən onu yarıda saxlayır.

Onları Üzeyir bəy Hacıbəyli ilə musiqidən başqa, həm də yaxın qohumluq əlaqələri birləşdirirdi. İllər əvvəl Qori seminariyasında təməli qoyulmuş dostluqlarını daha da möhkəmləndirən yeni bağlar vardı. Üzeyir bəylə Müslüm Maqomayev artıq bacanaq idilər, hər ikisi yaxın dostları - görkəmli Azərbaycan aktyoru, bariton səli opera müğənnisi, Azərbaycan opera xorunun banilərindən sayılan Hənəfi Terequlovun bacıları ilə ailə qurmuşdular. Üzeyir bəy Məleykə

xanımı, Müslüm Maqomayev isə Badiqülcəmal xanımı özünə ömür-gün yoldaşı seçmişdi.

Şah əsər

Müslüm Maqomayevin şah əsəri "Nərgiz" operasıdır. O, bu əsəri Hüseyn Cavidin "Çobanlar" radiopyesinin süjeti əsasında yazıb. Librettonun müəllifi Məmməd Səid Ordubadidir. Bəstəkar "Nərgiz" operasında improvizasiya üsulundan mümkün qədər uzaqlaşır. Operanın melodik quruluşunda milli musiqi nümunələrinə intensiv müraciət etməklə yanaşı, çoxsəsli xora da üstünlük verir. Bu operanın uğurunda Müslüm Maqomayevlə yanaşı, tanınmış bəstəkar həmkarı R.M.Qliyerin də müəyyən rolu var.

Müəllif əsəri 1935-ci ildə yazsa da, ağır xəstəliyinə görə opera üzərində işləri tam başa çatdırı bilmir. Bunu R.M.Qliyer öz üzərinə götürür, onu səhnə həlli üçün hazırlayır. 1935-ci ilin 24 dekabrında A.Tuqanovun rejissorluğu və dirijorluğu ilə "Nərgiz" operasının premyerası olur. Opera elə böyük rəğbət qazanır ki, Müslüm Maqomayev bu əsərinə görə Azərbaycanın Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adına layiq görülür.

Müslüm Maqomayev bunlardan başqa, 15-ə yaxın simfonik əsərin, o cümlədən iki opera, marş və bir neçə rapsodiyanın müəllifidir. Ən böyük arzularından biri isə görkəmli şairimiz Hüseyn Cavidin "İblis" faciəsinə opera yazmaq idi. Əfsus ki, bu arzusunu reallaşdırı bilmədi. M.Maqomayevin "Məhəbbət" operasından başqa, sona çatmamış "Dəli Muxtar" baleti və "Xoruz bəy" adlı musiqili komediyası da var.

Mənəviyyat işığı

Görkəmli musiqi xadimi ictimai işlərdə kifayət qədər fəal idi. 1920-ci ildə o, Azərbaycan SSR Təhsil İşçiləri Birliyinin sədri seçilmişdi. 1921-ci ildə isə Azərbaycan Xalq Təhsili Komissarlığının incəsənət şöbəsinin müdiri vəzifəsinə təyin edilmişdi. Sonralar Azərbaycan Dram Teatrının bədii rəhbəri, Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının baş dirijoru vəzifəsində çalışmış, 1929-cu ildən 1931-ci ilə qədər Azərbaycan Radio Komitəsində musiqi şöbəsinin rəhbəri olmuşdu.

Təəssüflər olsun ki, əcəl onu yaşının, təcridlərinin yaradıcılıq üçün ən gözəl dövründə apardı, nə qədər istəkləri, arzuları, ideyaları yarımçıq qaldı. Müslüm Maqomayev uzun sürən xəstəlikdən sonra 1937-ci il iyulun 28-də Nalçikdə vəfat etdi.

Badiqülcəmal xanımla evliliklərindən onların Cəmaləddin və Məhəmməd adında iki oğlu dünyaya gəlmişdi. Böyük oğlu Cəmaləddin Maqomayev sonralar Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sədrinin müavini, Azərbaycan KP Bakı vilayət komitəsinin ikinci katibi olmuş, 1953-1957-ci illərdə Azərbaycan SSR-in sənaye naziri vəzifəsində çalışmışdı.

Dünyaşöhrətli müğənnimiz Müslüm Maqomayevin atası Məhəmməd Maqomayev isə rəssam idi. Əfsus ki, o, İkinci Dünya müharibəsi zamanı 1945-ci ildə Berlin yaxınlığında qəhrəmancasına həlak olmuşdu.

Müslüm Maqomayevin Fəxri xiyabandakı məzarı, adını daşıyan Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası, filarmonianın qarşısındakı büstü milyonlarla azərbaycanlının mənəvi istinadgahı, qürur yeridir. Nə qədər ki, xalqımız yaşayacaq, Müslüm Maqomayev, Üzeyir bəy Hacıbəyli kimi dahilərimizin ruhu da bizimlə yaşayacaq, nəsillərdən nəsillərə mənəviyyat işığı aparacaq.

*İradə ƏLİYeva,
"Azərbaycan"*